

Regionale Vereniging

Natuurpunt Oost-Brabant

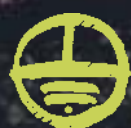
maart 2004 • driemaandelijks tijdschrift 1 • Prijs los nummer: € 1,00

i.s.m. Natuurpunt Grote Nete, Natuurpunt Dubbelloof,
Natuurpunt Geel-Meerhout, Werkgroep Ecologie Tessenderlo

BELGIE/BELGIQUE

P.B.
GENT X

3/3055

Dossier: domein de Merode

Kleur geven aan je buurt, de streek en het landschap

Het begin van de jaren '70 van vorige eeuw: de toen nog jonge Regionale Vereniging Natuur en Landschap voert in Oost-Brabant onverdroten actie tegen het plan 'Van Havre' dat van de Demervallei een grote recreatieplas met -park en van de bossen van Averbode een grote residentiele verkaveling à la Keerbergen wil maken. Na een volgehouden strijd van David tegen Goliath wordt het plan, dat in opdracht van de overheid en in voorbereiding van de gewestplannen tot stand kwam, afgevoerd.

Dertig jaar later is de Demervallei een Europees Vogelrichtlijngebied en een Europees Habitatgebied, en zijn belangrijke delen ervan beheerd als natuurgebied. Op 28 januari 2004 zijn de 'de Merodebossen', de Averbodeheide en de bossen van Averbode, samen goed voor 1500 ha, door de grondenbank van de Vlaamse Overheid aangekocht en wenkt het perspectief van een grote landschappelijke eenheid van duurzame natuur, met cultuurhistorische troeven en interessante mogelijkheden voor recreatief medegebruik van omwonenden en bezoekers.

Het kan verkeren, zei Bredero. Zonder de strijd van de natuurbehoudsbeweging had het plaatje er totaal anders uitgezien en zou het gebied nu deel uitmaken van 'villapark Vlaanderen'. Zonder de alertheid en de inzet van diezelfde beweging op het eind van de jaren zeventig, begin jaren tachtig, zou de Demervallei, hoewel ze volledig voldeed aan de Europese criteria, niet aangeduid zijn als Europees Vogelrichtlijngebied. Intussen hebben de Demerbroeken al veel Europese erkenning gekregen, o.a. in het kader van de Europese Life-programma's.

Ook vandaag is de verwerving door de Vlaamse overheid niet zonder meer gebeurd. Minister Sannen, die het dossier met doortastende hand stuurde, kon dit enkel realiseren en de hele Vlaamse regering over de streep halen omdat het project werd gedragen door een krachtig regionaal forum van de verschillende gemeentebesturen (waarvoor dank) en de natuurbeweging met de Natuurpunt-afdelingen van de Zuiderkempen en het Hageland, en Natuurpunt Oost-Brabant, regionale vereniging Natuur en Landschap.

En we keren nog even terug in de tijd. Begin van de jaren '70: de Langdonken zijn een vogelvrij gebied op de grens van de provincie Antwerpen en Brabant. Bos en moeras: kortom waardeloze grond, wachtend op ontwikkeling door ophoging en inplanting van weekendverblijven. Sensationeel: een foto op de eerste pagina van de kranten van een kleine groep betogers tegen de illegale weekendverblijven en één van de residenten die zijn Duitse schep op de toenmalige voorzitter van de Regionale Vereniging Natuur en Landschap afstuurt. Beklijvende beelden voor heel Vlaanderen.

Wanneer op een voorjaarsavond in 1982 in een café een viertal mensen uit Herselt en een viertal leden van Natuur en Landschap op een bierkaartje het engagement tekenen dat ze indien nodig persoonlijk zouden instaan voor de financiering van de eerste aankoop in de Langdonken, dan kantelt alles. In die tijd gebeurden de aankopen nog zonder enige subsidie en moesten we zelf volledig instaan voor de financiering. Sindsdien zijn de Langdonken uitgegroeid tot een reservaat van meer dan 150 ha. De Langdonken zijn erkend in het kader van de prioritaire Europese Natuur en staan nu als voorbeeld in het Europees Life-programma. Op basis van vrijwillige verkoop zijn door de afdeling al een dertigtal storende weekendverblijven verworven en opgeruimd, en werd het terrein als natuurgebied hersteld.

Natuur geeft kleur aan het landschap, en inzet van mensen maakt het verschil.

Dezelfde verhalen kunnen we vertellen over het Torfbroek (Berg-Kamphenhout), nu het eldorado voor natuurbeschermend Vlaanderen, over Vorsdonk (Gelrode), over de vrijdelde zandwinning van Achter Schoonhoven (Aarschot) of van de Beninckxberg, het stoppen van de motorcross op de Wijngaardberg (Rotselaar), het tegengaan van de rechte trekking van de Velpe, dwars door de Snoekengracht (Boutersem) tot aan de Pamelanmolen (Bunsbeek), de strijd om elke vierkante meter bij de inkleuring van gewestplannen en van de latere wijzigingen tot op de dag van vandaag.

Waar we de vernietiging van de natuur konden afwenden, sloegen we de handen in mekaar om die natuur duurzaam te beschermen, te beheren en er mensen bij te betrekken. 6000 bezoekers op de Open Monumentendag vorig jaar in Meldert voor het project Meldertbos doen dan ook deugd. De volgende Open Monumentendag heeft als thema: 'Van nature ... een monument'. Ook dat kan verkeren!

Telkens waren er mensen nodig om de waarde en het belang van natuur te verdedigen, ervoor op te komen, ze te redden. Niets keerde uit zichzelf maar slechts door de inzet van mensen zoals jij en ik die daarom samen op lokaal en regionaal vlak vereniging vormen. Zowel Oost-Brabant als de Zuiderkempen zijn schoolvoorbeeld van zo'n engagement. De verdere uitbouw van het gebied 'de Merode' en van de natuur in de streek zal ook morgen dat soort mensen nodig hebben. Vandaar

onze campagne 'Natuur kleurt je buurt, inzet kleurt je leven'. Doe mee. Inzet is zinvol en effectief. Van de inzet van mensen zoals jij vandaag zal ongetwijfeld de kleur van het landschap van morgen afhangen. Reageer, en je wordt door de mensen uit je buurt gecontacteerd om mee betrokken te worden.

Hugo Abts,
co-voorzitter
Natuurpunt Oost-Brabant,
Regionale Vereniging voor
Natuur en Landschap
npob@natuurpunt.be

Staf Aerts,
namens
Natuurpunt Grote Nete
grotenete@hotmail.com

natuurpunt

Foto cover: Staf De Roover en José Craenen - p. 2: roodborsttapuit. Foto Marcel Vos

Vlaamse regering geeft kansen aan de streek en aan de natuur door aankoop domein de Merode

Interview met Ludo Sannen, Vlaams minister bevoegd voor Leefmilieu

De onderhandelingen over de verkoop van de bossen van de prins de Merode slepen al enkele jaren aan. Maar eind vorig jaar, op oudejaarsavond, is de beslissing dan toch gevallen. De onderhandelaren hadden een akkoord bereikt. Op 29 januari kon de verkoopovereenkomst met de eigenaars van de Merodebossen worden getekend zodat begin mei, na het ondertekenen van de aankoopakte de bossen van eigenaar kunnen wisselen. De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) – die het gebied voor het Vlaams gewest aankoopt – geeft de geïndexeerde prijs die in het officiële schattingsverslag van het Comité van Aankoop werd vermeld: zo'n 22,7 miljoen euro. In één klap krijgt het Vlaamse Gewest meer dan 1500 hectare natuurgebied in handen. Op het Nationaal Park Hoge Kempen na, is dit het grootste Vlaamse groengebied in zijn soort. "Dat is niet alleen goed nieuws voor de natuur", zegt Vlaams minister voor Leefmilieu Ludo Sannen, "het is de bedoeling dat de hele streek hiervan meegeniet".

22,7 miljoen euro. Dat is heel wat geld voor natuur en groen?

Min. Sannen: De aankoop van deze bossen door de VLM is geen eindpunt. Integendeel, dit moet het begin worden van een nieuwe dynamiek voor de streek. We gaan een masterplan opstellen voor de regio tussen Demer en Nete – de Zuiderkempen. Het verhogen van de aantrekkelijkheid van het domein de Merode zal niet alleen ten goede komen aan natuur en bos, aan het dalkruid en de bosanemoon, aan reeën of misschien wel de zwarte ooievaar. Het zal niet alleen een versterking betekenen van het Vlaams Ecologisch Netwerk, met verbindingsgebieden en heel waardevolle biotopen. Wat ook heel belangrijk is, is dat de aantrekkingskracht van de ganse streek zal worden verhoogd. Het park

wordt een groeipool voor de streek. Campings, horeca en kleinhandel zullen meer klanten trekken. Investeren in natuur gaan hier hand in hand met investeren in de regionale economische ontwikkeling van de streek.

Dat een natuurpark ook economisch interessant is, blijkt uit een studie over het Nederlandse Nationaal Park Veluwezoom. Houtverkoop brengt daar jaarlijks amper vijftigduizend euro op. Maar in de recreatiesector rond het Nationaal Park wordt 90 miljoen euro omgezet.

Heel wat van de bossen die aangekocht zijn, zijn trouwens momenteel niet toegankelijk voor het publiek. Dat gaat veranderen. We zullen deze gebieden openstellen voor wandelaars, fietsers en ruiters. Er zal infrastructuur aangelegd worden om de toegankelijkheid van het gebied te verhogen en te geleiden. De bossen zullen, nog meer dan vandaag, een paradijs worden voor recreanten en natuurliefhebbers.

Dit interview dateert van 16 februari. Intussen is Ludo Sannen geen minister meer. De kopij was toen al afgesloten.

Loopt de natuur niet de kans om vergeten te worden in heel dat proces van economische en recreatieve ontwikkeling?

Min. Sannen: Zeker niet. Het hele domein bestaat uit verschillende delen. Enkele daarvan bevatten extreem waardevolle natuur. Andere hebben dan weer een meer recreatieve waarde met minder kwetsbare natuur. Die gaan we openstellen en ontwikkelen voor recreatie. Tegelijk-

Zicht op het natuurlijk overstromingsgebied van de Demerbroeken tussen Zichem, Testelt en Averbode. Achteraan strekt zich het beboste domein de Merode uit, te beginnen met links de beboste Weefberg. Foto AMINAL, Afdeling Natuur

Averbodeheide: een grote oppervlakte natuur en bos was tot vandaag niet toegankelijk. Foto Staf De Roover en José Craenen

De Beeltjes te Westerlo: joggen op de bospaden. Foto Staf De Roover en José Craenen

tijd gaan we ook de natuurwaarde in die stukken verhogen. Trouwens, voor het hele gebied gaan we een beheersplan opstellen. Daarbij reken ik op de steun van de lokale besturen en de natuurvereniging Natuurpunt. Ik wil een zo groot mogelijk draagvlak voor deze plannen.

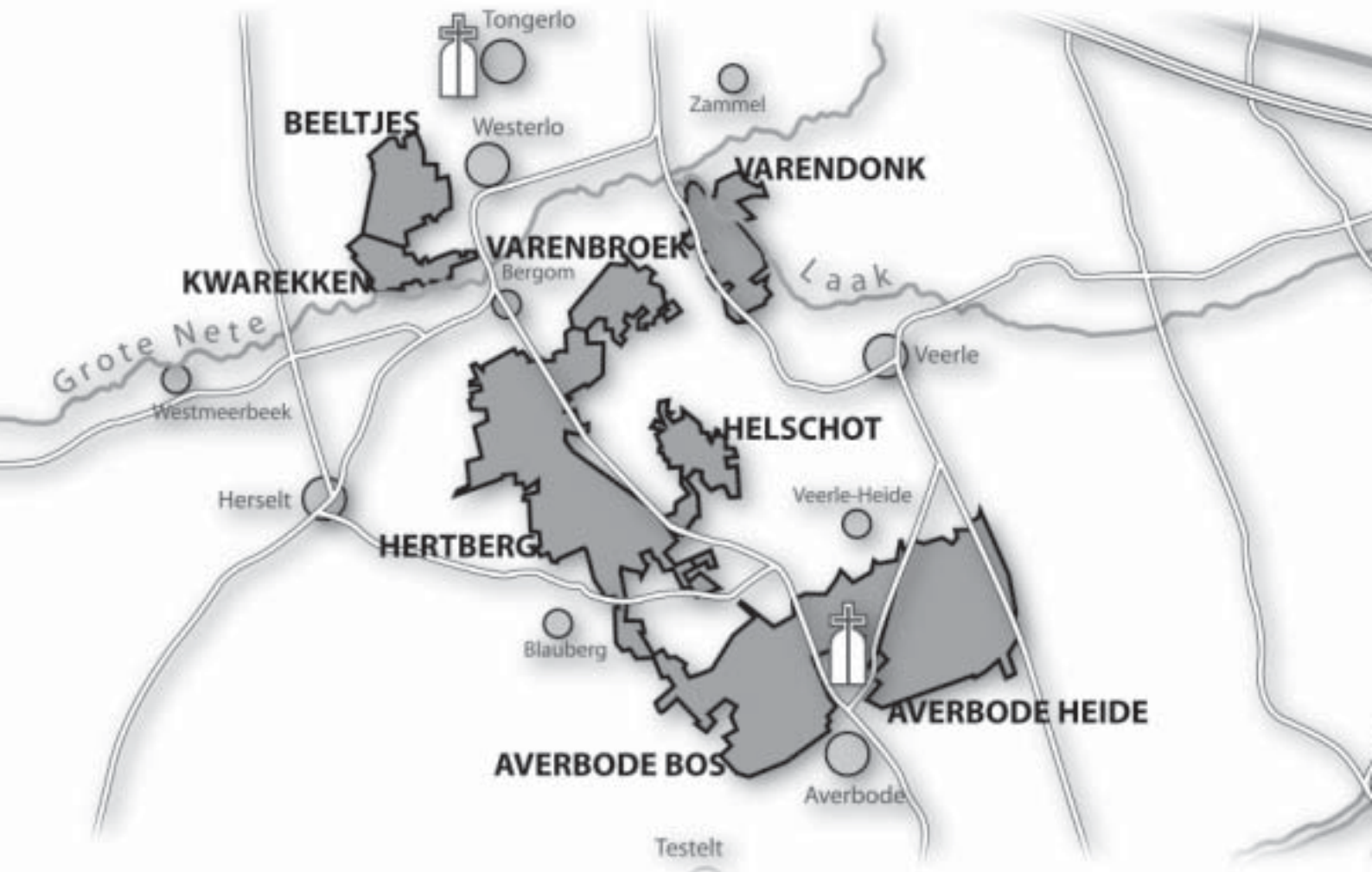
De mogelijkheden zijn trouwens enorm. Belangrijke natuurwaarden vinden we in het complex Averbodebos en Averbodeheide, rond de abdij van Averbode. Dit boscomplex sluit aan bij het boscomplex van Gerhagen en Housterenberg in Tessenderlo. Ik wil er zeldzame planten zoals de welriekende nachtorchis of de zonnedaauw opnieuw in het wild zien bloeien. En ik wil de zwarte ooievaar opnieuw in de streek zien verschijnen. Ik ben er trouwens van overtuigd dat dat gaat lukken.

De Vlaamse Landmaatschappij heeft nu het ganse domein gekocht. Zal zij eigenaar blijven van dit goed ?

Min. Sannen: Het was de wens van alle partners in dit dossier – de gemeente- en provinciebesturen, de Stichting Kempens Landschap, het Vlaams Gewest en Natuurpunt – dat de aankoop in één geheel door het Vlaams Gewest zou gebeuren. De VLM heeft dit voor het Vlaams Gewest tot een goed einde kunnen brengen. Het is de bedoeling dat in de komende jaren het beheer en de eigendom van deze gronden zal worden overgedragen aan de partners. Dat mag echter niet leiden tot een versnippering van het beheer. Daarom zullen we eerst een gezamenlijke beheers- en inrichtingsvisie uitwerken waar de uiteindelijke eigenaars en beheerders zich ook zullen in inschrijven.

Domein de Merode: een volledig palet met natuurlijke loofbossen, heide, vennen en moerassen ligt te wachten op een nieuwe kans. Foto Staf De Roover en José Craenen

Welke rol kan Natuurpunt spelen in dit project ?

Min. Sannen: Ik ben zeker niet vergeten dat dit dossier dankzij ondermeer Natuurpunt op de agenda is gekomen. We hebben in het verleden bij het voorbereiden van dit dossier al dankbaar gebruik kunnen maken van de enorme gebiedskennis die aanwezig is bij de lokale mensen van Natuurpunt. Ook in de toekomst, bij het opstellen van de beheersvisie voor het gebied en voor het uitwerken van het masterplan, hopen we hierop nog beroep te kunnen doen. Het is evident dat Natuurpunt, die momenteel in en rond enkele deelgebieden reeds reservaatprojecten heeft lopen, een rol te spelen heeft als beheerder van bepaalde deelgebieden. Afgesproken is dat wanneer meer duidelijkheid bestaat over de beheersvisie, in samenspraak met alle partners, de meest geschikte beheerder zal worden gekozen. Maar bovenal geloof ik dat Natuurpunt een grote rol te spelen heeft als motor om het draagvlak voor natuur in dit project gestalte te geven.

Bedreigde soorten moeten kunnen terugkeren: nachtzwaluw. Foto archief NP Oost-Brabant

Natuurpunt heeft als springlevende vereniging een grote rol te spelen in het betrekken van burgers bij het denkwerk rond het domein. Het beheer van sommige gebieden willen we zelf opnemen. Foto Filip Meyermans

OP DE RAND VAN KEMPEN EN HAGELAND: NATUUR KLEURT EEN STREEK

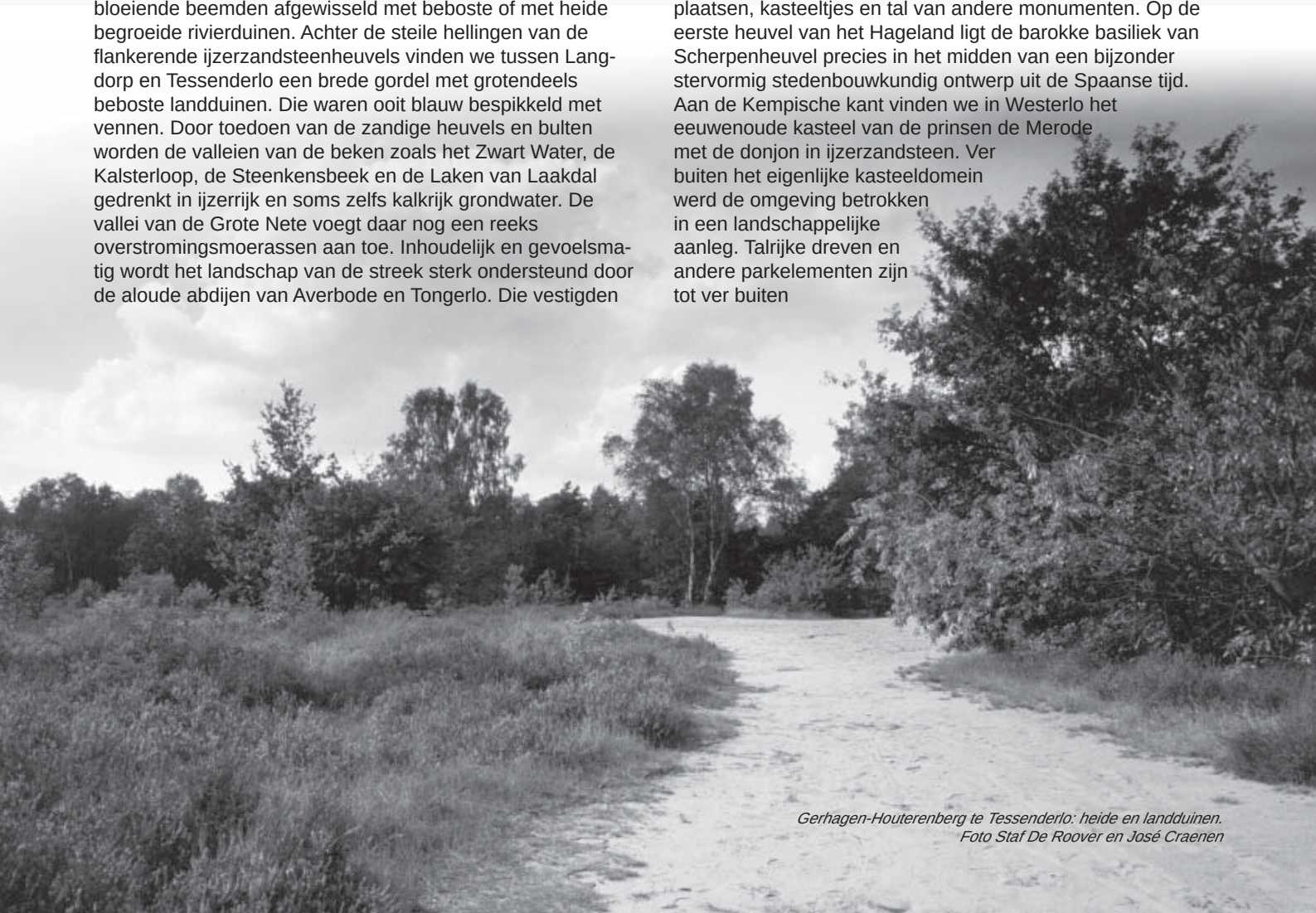
Natuurpunt werkt al jaren op eigen tempo aan natuur en landschap in de streek tussen Aarschot, Diest en Westerlo. Dit gebied heeft de hoogste dichtheid aan beheerde gebieden in Vlaanderen.

Mooie resultaten worden hier geboekt: de Demerbroeken, de Molenheide, de Langdonken, het Goor-Asbroek, de vallei van de Grote Nete, het Zammelsbroek, Trichelbroek-De Roost... zijn in de wereld van het natuurbehoud goede bekenden. We krijgen hiervoor steun van een aantal gemeenten, de provincie Vlaams-Brabant, het Vlaamse gewest en de Europese commissie. Naast Natuurpunt werken ook verschillende overheden rechtstreeks aan de uitbouw van mooie gebieden, zoals Afdeling Natuur in de Vallei van de drie Beken te Diest, de Demerbroeken tussen Diest en Zichem, de Werft te Veerle-Laakdal en Gerhagen-Houterenberg te Tessenderlo. De oppervlakte en kwaliteit aan beschermde en beheerde natuur krijgt hier stilaan een prominente rol. Door de aankoop en het openbaar worden van het domein de Merode zal 'de kleurige rand van Kempen en Hageland' kortelings nog meer zijn charmes kunnen tonen. Met de aankoop van dit domein door de Vlaamse Landmaatschappij komt trouwens een streekbeeld in zicht waar Natuurpunt al langer naar uitkeek.

Een aantrekkelijke driehoek

Het Demerland van de Witte, de Netevallei van Pallieter en het Groenland van Willem Elsschot inspireerden blijkbaar grote Vlaamse schrijvers. Ook zij getuigden enthousiast over de grote afwisseling in natuur en landschap op een relatief kleine oppervlakte in de driehoek tussen Aarschot, Westerlo en Diest. Van zuid naar noord vinden we eerst de vruchtbare heuvels van het Zichemsveld. Via de steile wanden van de Vinkenberg dalen we af naar de wijdopen moerassen van de Demerbroeken, die richting Aarschot nog uitdeinen in breed bloeiende beemden afgewisseld met beboste of met heide begroeide rivierduinen. Achter de steile hellingen van de flankerende ijzerzandsteenheuvels vinden we tussen Langdorp en Tessenderlo een brede gordel met grotendeels beboste landduinen. Die waren ooit blauw bespikkeld met vennen. Door toedoen van de zandige heuvels en bulten worden de valleien van de beken zoals het Zwart Water, de Kalsterloop, de Steenkensbeek en de Laken van Laakdal gedrenkt in ijzerrijk en soms zelfs kalkrijk grondwater. De vallei van de Grote Nete voegt daar nog een reeks overstromingsmoerassen aan toe. Inhoudelijk en gevoelsmatig wordt het landschap van de streek sterk ondersteund door de aloude abdijen van Averbode en Tongerlo. Die vestigden

zich trouwens niet toevallig hier. Ze hadden de ambitie om de ruwe natuur van de streek een beetje naar mensenhand te zetten. Sommige landschappen dragen tot vandaag nog interessante sporen van dat subtiel samenspel tussen mens en natuur: traditionele vormen van landinrichting, ijzerzandsteengroeves, turfwinningen, visvijvercomplexen... Andere achtergebleven getuigen zijn bv. kapellen en wegkruisen. Maar de abdijen staan hier niet alleen. De oude dorpen en stadjes van de Demervallei liggen vlakbij met hun Demergotiek in ijzerzandsteen, watermolens, mooie buitenplaatsen, kasteeltjes en tal van andere monumenten. Op de eerste heuvel van het Hageland ligt de barokke basiliek van Scherpenheuvel precies in het midden van een bijzonder stervormig stedenbouwkundig ontwerp uit de Spaanse tijd. Aan de Kempische kant vinden we in Westerlo het eeuwenoude kasteel van de prinsen de Merode met de donjon in ijzerzandsteen. Ver buiten het eigenlijke kasteeldomein werd de omgeving betrokken in een landschappelijke aanleg. Talrijke dreven en andere parkelementen zijn tot ver buiten

*Gerhagen-Houterenberg te Tessenderlo: heide en landduinen.
Foto Staf De Roover en José Craenen*

Legende

- Natuur- en bosgebieden domein de Merode
- Natuurreservaten en Domeinbossen Vlaams Gewest
- Erkende natuurgebieden Natuurpunt

Westerlo uitgewaaid. Verspreid in het buitengebied vinden we een aantal schansen, tiendenschuren, interessante hoeves en windmolens. Een gebied dat zich onderscheidt door zo'n afwisselend landschap en rijk natuur- en cultuurhistorisch patrimonium moet daar voordeel kunnen uit halen.

Ernest Claes werd te Zichem geboren en bracht zijn jeugd door in het ouderlijk huis aan de steenweg van Averbode naar Zichem, 'de baan van de Kempen naar het Hageland' zoals de schrijver zelf schreef. Hij ravotte tijdens zijn jonge jaren in de Demervallei en de Averbodebossen, daarna heeft hij een tijdje gewerkt in de drukkerij van de Abdij. Ook later bezocht hij nog regelmatig zijn geboortestreek. De eerste verfilming van zijn bekendste werk 'De Witte van Zichem' gebeurde grotendeels ter plaatse. In veel van zijn werken spelen plaatsen, personen en gebeurtenissen uit zijn jeugd een belangrijke rol. Ernest Claes ligt begraven op het kerkhof tegen de Abdijkerk.

'Zichem was het groene Demerland, met daarachter de heuvelende velden en de ruime horizonen van het Hageland. Averbode was reeds de Kempen, bos en heide, met zijn oeroude geheimzinnigheid en stilte. 'Eenzame zandwegen trekken er door, die God weet waar naar toe leidden, geen mens heeft ze ooit tot het einde gevolgd. De vertelsels in het Hageland gingen over roversbenden, voetbranders en binders, die van de Kempen over heksen en spoken'. Ernest Claes in 'Jeugd', 1940

Het zevenpuntig grondplan van Scherpenheuvel is een stedenbouwkundig curiosum.
Figuur: archief Heemkring Averbode

De natuur in zijn uiterste variaties is mee een troef voor de streek.
Foto's: Staf De Roover en José Craenen

Natuur en cultuurhistorie als troef voor de streek

In Vlaanderen bestaan al regionale landschappen die zijn aangeduid rond streken met een interessant landschap. Het Brabants deel van het drie-provincieënpunt maakt deel uit van het Regionaal Landschap Noord-Hageland. In een regionaal landschap is het de bedoeling een stuk van de streekontwikkeling te enten op natuur en landschap. Toerisme en recreatie zijn hierin belangrijke hefbomen. Wij pleiten ervoor dat dezelfde principes in het groene hart tussen Aarschot, Westerlo en Diest worden toegepast via een soort strategisch project. Volgens het Structuurplan Vlaanderen ligt het gebied tussen twee verstedelijkte polen, met name de economische corridor van het Albertkanaal ten oosten en ten noorden, en de zgn. Vlaamse ruit van de regio Leuven-Mechelen-Antwerpen ten westen. Vlaanderen kan geen plaats zijn voor werken en wonen alleen. Het groene hart van het drie-provincieënpunt kan dan ook 'dienstverlenend' zijn t.o.v. die 'harde regio's'. De streek tussen Demer en Nete zou bij uitstek een plaats kunnen zijn van herbronning, verpozing en ontspanning voor bezoekers én een kwaliteitsvol woongebied voor de bewoners. Het gebied heeft daarvoor alle troeven. Westerlo, Scherpenheuvel-Zichem, maar ook Aarschot en Diest hebben trouwens een belangrijke traditie inzake streektoerisme zoals vroeger ook Westmeerbeek (toen 'Klein Brussel' genoemd). De laatste decennia viel die activiteit echter grotendeels terug tot een aantal recreatiedomeinen en het bouwkundig patrimonium.

Als jongen had Willem Elsschot ieder jaar de zomervakantie doorgebracht bij een oom in Blauberg (een gehucht van Herselt, halverwege Averbode). Aan de naam van het omliggende bos 'het Elsschot ofwel het Helsehocht' had hij zijn schrijversnaam ontleend. Hij schreef daarover 'Een waar paradijs voor het bedrijven van kattekwaad. De herinnering aan dat geliefde bos is mij tot op heden bijgebleven en toen ik mijn eerste boek schreef, in casu Villa des Roses, heb ik hem spontaan, dus zonder nadenken, tot de mijne gemaakt. De personages in het boek 'De verlossing' zijn de oom, tante en nichten'.

'Zij volgde maar even de grafelijke rijweg, sloeg toen een binnenpad in, sprong met een aanloop over een sloot en draafde door de bossen in rechte lijn op de abdij aan. Zij droeg hare sloffen in de hand omdat ze herhaaldelijk in slenken bleven steken. De abdij van Negenbergen stond op een heuvel, bij 't kruispunt van zes wegen. Het was een heilig oord, waar een nederzetting van Premonstratensen sedert eeuwen dubde en bad, haar land ontgon, haar brood bakte en haar bier brouwde en een schreiend beeld bewaarde van Onze Lieve Vrouw. In den loop der tijden hadden spanjolen, Fransen en Oostenrijkers om de beurt de boel stukgeslagen en geplunderd'.

Willem Elsschot in 'De verlossing', 1921

Noot:

Abdij van Negenbergen: abdij van Averbode

Dat was ooit anders. Tot een heel eind in de 20ste eeuw waren Westerlo en Averbode zeer gekend voor het 'groene toerisme' met verblijfsmogelijkheden in de talrijke hotels.

Enkele voorzetten

Een strategisch plan kan bijvoorbeeld bekijken hoe Aarschot, Westerlo, Diest en Scherpenheuvel kunnen fungeren als de 'poorten' van waaruit het groene hart door bezoekers kan worden verkend. In de centra kan dit zorgen voor een recuperatie van de verblijfsinfrastructuur, eventueel in de vorm van op gezinnen en groepen afgestemde individuele verblijven, bv. trekkershutten. In Aarschot en Diest kunnen de bestaande recreatiedomeinen van Schoonhoven en de Halve Maan hierop inspelen. In iets mindere mate geldt dit ook voor de bestaande recreatiegebieden van de Vijvers te Averbode en een aantal andere. Op zich kan de reconversie van die recreatiedomeinen en een afstemming op streektoerisme een

uitdaging zijn. Ook de abdijen kunnen hun rol in het intellectueel en cultureel gebeuren op een gepaste manier invullen. De exploratie van het gebied dient uiteraard geënt te zijn op zachte vervoerswijzen. Wandelen, fietsen, paardrijden en mountainbike vinden hier een geschikt zachtellend parcours dat voor elke leeftijd aantrekkelijk is. Het landschappelijk aanbod is enorm gevarieerd: van breed stromende waterlopen via donkere bossen en stuivende zandduinen naar de toppen van de ijzerzandsteenheuvels waar je van een weids

Al meer dan 100 jaar lang viert het groen toerisme hoogtij rond het domein de Merode. In een meer eigentijdse vorm liggen hier vandaag nieuwe kansen. Foto's archief Heemkring Averbode

Toekomstbeeld voor Demer en Grote Nete? Een rivier kan zoveel meer zijn dan een afvoerkanaal! Foto Filip Meyermans

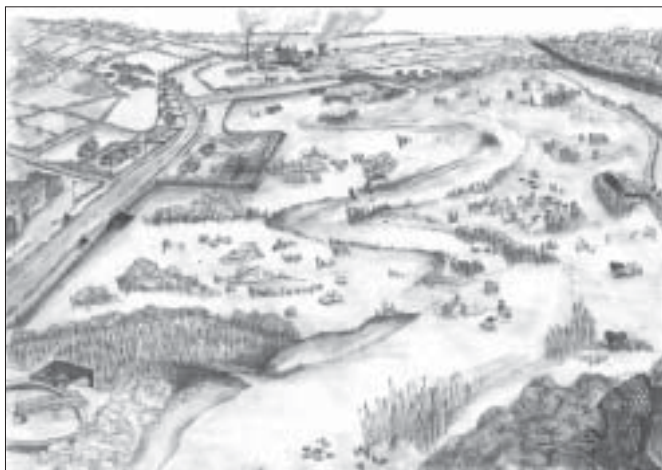
panorama kan genieten. Langsheen de Demervallei kan de spoorweg Aarschot-Diest een belangrijke ondersteunende rol spelen met de kleine stations van Langdorp, Testelt en Zichem. Van hieruit kunnen straalsgewijs fietsroutes vertrekken, een soort groene corridors richting Westerlo, Tessenderlo en Westmeerbeek. Al eerder opperden we het idee – als alternatief voor een fietspad op verhoogde Demerdijken – om een hoofdroute voor fietsers langsheen de spoorweg Aarschot-Diest aan te leggen. Een in het natuurgebied ingepast recreatief fietspad kan beide stadjes op een 'tragere manier' verbinden langsheen de rand van de Demervallei, met stopplaatsen aan de Demerdorpen en de rand van belangrijke

De alom bekende ijsjes aan de Abdij van Averbode hebben al een lange traditie.

*Averbode. In de dennenbosschen nabij de hotels
A la lisière du bois en face des hôtels*

Toekomstbeeld van de Nete- en Demervallei volgens Natuurpunt: zuiver water in een rivier die met zwerige bochten kronkelt, met in de vallei de klemtoon op landschapzorg en natuurontwikkeling in harmonie met veilig waterbeheer en recreatie. (uit brochure NP Oost-Brabant: 'ruimte voor natuur is ruimte voor water', tekening Luc Nagels en Carla Depré).

natuurgebieden. Beide aantrekkingspolen kunnen dan hun onthaal hierop afstemmen: natuurgebieden door het uitbouwen van bezoekerscentra, kijkhutten en uitkijplaatsen, de historische dorpjes door een verbeterd aanbod van hun monumenten en stedenbouwkundig patrimonium, evenementen en horeca. Voor de groene corridor van de Grote Nete bestaan een aantal gelijkaardige ideeën: een verbindingsroute voor fietsers aan de rand van de vallei, zodat de oevers van de – hopelijk binnen afzienbare tijd – vrij meanderende Grote Nete terug aantrekkelijk zijn voor meer avontuurlijke wandelaars en hengelaars.

Het land van het goede leven

Uiteraard moet een keuze voor een dergelijke streekontwikkeling vooral de bewoners ten goede komen. Zoals gezegd is er nog een belangrijke economische activiteit en know-how rond toerisme en recreatie aanwezig. Die kan in bovenstaand concept een nieuwe uitdaging zien. Te verwachten valt dat een samenwerking in een sterk streekconcept alleen al de tewerkstelling in horeca sterk kan doen groeien.

Felix Timmermans (links, staand op een verhoog) en Ernest Claes (staand voor Timmermans). Foto VVV Scherpenheuvel-Zichem

Felix Timmermans werd geboren in Lier. In veel van zijn verhalen speelt de rivier de Nete een voorname rol. Bij de verfilming van het boek Pallieter diende de prachtige locatie 'het bergske' te Hulshout waar Grote Nete in de jaren '70 wel nog kronkelde, als decor. Felix Timmermans was goed bevriend met Ernest Claes.

'Na een kwartierken kwamen ze aan de mastebossen en de heide die aan de noordkant van de Nete zo maar seffens begint, terwijl langs de zuidkant Brabantse vette velden zich uitstrekken. Hei, de mastebossen in de winter! Hoe schoon en heilijplechtig was het hier! De mastbomen die, om zo te zeggen, hun brede armen buigend strekken om de sneeuw op te nemen'.
Felix Timmermans in 'Pallieter', 1916

Aarschot, Westerlo en Diest kunnen nieuwe belangstelling verwachten voor de kleinhandel in hun stadscentra, ook een aantal evenementen kunnen op die sfeer meedrijven. De land- en tuinbouw kan zich profileren met producten afkomstig van een groene, gezonde en dynamische streek. Hier kunnen mogelijkheden liggen voor een betere ecologische inpassing en de versterking van het landschap tussen de natuurgebieden. Vormen van

samenwerking tussen extensieve veehouderij en beheer van natuurgebieden liggen voor de hand. Een uitdaging ligt in de productie van streekproducten die bv. in de regio zelf kunnen worden afgezet dankzij de toegenomen horeca- en kleinhandelsactiviteit. Bepaalde bedrijven hebben nu al een traditie van productie en verkoop op de boerderij zelf. Ook het verblijfstoerisme op de boerderij en bij particulieren kan een bron van inkomsten zijn, in Langdorp en Blauberg kan het toerisme met jeugdverblijven terug opleven.

De kip met de gouden eieren

Bovenstaande ideeën vormen een losse opsomming van mogelijkheden die uiteraard een verdere uitwerking vragen. Toch overstijgt dit een droombeeld. Wij zijn er echt van overtuigd dat de roeping van die streek ligt in een sterk streekconcept dat gestroomlijnd is rond natuur, landschap en 'het goede leven'. Wij hopen dat alle partners (gemeentebesturen, provincies, verenigingen) van het door de minister aangekondigde masterplan, zich kunnen vinden in dit perspectief, en eveneens inspirerende acties zullen aandragen. Natuurpunt hoopt met dergelijk streekconcept een nieuwe en positieve kijk op natuur en landschap tot stand te brengen. Natuur en landschap als troef voor een streek en niet als een bedreiging zoals sommigen het hebben willen voorstellen. Dat het landschap als publieke ruimte wordt ontdekt en gewaardeerd, dat natuur en landschap niet alleen een zaak is van eigenaars en grondgebruikers. Dat beheerde natuurgebieden als een verrijking en een kans worden ervaren. Dat bij nieuwe projecten en allerlei beleidsplannen automatisch de reflex bestaat dat dit niet ten koste mag gaan van natuur en landschap omdat men daardoor de kip met de gouden eieren zou slachten. We hopen hiermee en draagvlak te krijgen voor investeringen in natuur- en landschapsgerichte projecten, een impuls om het groen en cultuurhistorisch patrimonium van de streek op het voorplan te plaatsen, zodat het imago van de streek zich kan versterken, de beleevingswaarde voor de bezoekers kan toenemen, de omgeving voor de bewoners nog aangenamer wordt. Daarom moet voor de gebieden van het domein de Merode de ontwikkeling van natuur en landschap voorop staan. Heuvelbossen afgewisseld met blonde en paarse duinen, schitterende vennen en mysterieuze venen waarlangs oneindige zandweggetjes leiden. Het betekent ook dat Demer en Nete – waar het verantwoord is – worden bevrijd van hun keurslijf aan dijken zodat ze breed meanderend tussen zandbanken vloeien en bijwijken hun overvloedig water kunnen afzetten in de natuurlijke overstromingsgebieden. Dat de onverantwoorde vervuiling van de Winterbeek (Zwart Water) en de Grote Laak snel zal worden aangepakt, dat de kiemen van al de beheerde natuurgebieden (Demerbroeken, Langdonken, Goor, Kwarekken, Zammelsbroek...) zuurstof krijgen en tot landschappelijke attractiepunten in de streek kunnen uitgroeien. Dat de andere landgebruikers meewerken met hun stukje landschap, dat monumenten uit hun staat van verkommering worden gehaald. Omdat de mensen er baat bij hebben. Want natuur kleurt hun landschap!

Luc Vervoort

De aankoop en de inrichting van het domein de Merode kunnen een hefboom zijn voor een unieke streek. Natuurpunt nodigt alle leden uit om binnen het partnership mee te werken om de dromen van meer natuur, welzijn en welvaart om te zetten in daden! Iedereen welkom op de startdag van 'natuur kleurt je streek' op

28 maart in de Abdij van Averbode

NAAR MEER NATUUR IN HET DOMEIN DE MERODE!

In heel de discussie voorafgaand aan de aankoop van het domein door de Vlaamse overheid werd dikwijls de vraag opgeworpen welke meerwaarde de verwerving en het beheer van dit gebied wel kon hebben. Natuurpunt gaf steeds aan dat er een enorme kans zou verloren gaan, zowel ecologisch als maatschappelijk, wanneer dit gebied zou versnipperen onder tal van eigenaars. Ongetwijfeld zou het grootste deel ontoegankelijk blijven of worden, en zou er permanent gevaar dreigen voor aanknaging van de oppervlakte. Een verwerving door de overheid daarentegen zou enorme kansen creëren voor kwaliteitsverbetering, een rijkere natuur voor plant en dier en een mooier landschap voor de mens. Daar moet nu aan gewerkt worden!

Parels voor de zwijnen

Oppervlakte, reliëf, bodemvariatie en waterhuishouding samen zouden in principe het domein de Merode tot een ongelooflijk rijk natuurgebied moeten maken. Wat oorspronkelijk ook zo was. Alleen al een blik op oude kaarten doet toestanden vermoeden die je nu nog enkel in het verre buitenland kan vinden. Verder in dit nummer laten we trouwens nog een aantal 'ooggetuigen' aan het woord. In de loop van de 19de eeuw, in de periode van de industriële revolutie, zaten ook de prinsen de Merode niet stil. Ze konden trouwens beschikken over de beste ingenieurs en de grote middelen om het gebied zo rendabel mogelijk te maken. Gevarieerde loofbossen, heiden, vennen en moerassen vielen onherroepelijk ten prooi aan de ontginningsdrang die nu mogelijk was dankzij de technische vooruitgang. Net zoals de landbouwgrond werden ook vele bosgebieden getemd. Want ondanks het 'groene imago van het bomen planten' vergeten we al te gemakkelijk dat economische land- en bosbouw eigenlijk dezelfde doelstelling beogen: zo veel mogelijk opbrengst van cultuurgewassen (in dit geval naaldbomen of enkele economisch interessante loofbomen) en de lastige natuur uitschakelen (hoge of lage waterstanden, natuurlijke concurrenten onder planten, insecten...). Bosbouw heeft tot de dag van vandaag in de gebieden van het domein de Merode de natuurlijke variatie grotendeels teniet gedaan en de natuurlijke processen lamgelegd. Begrijpelijk vanuit economisch oogpunt, maar spijtig omdat bijna alle bouseigenaars zich op die piste begeven hebben, zodat er weinig ruimte voor 'natuur' overbleef.

Het boze mensenbos?

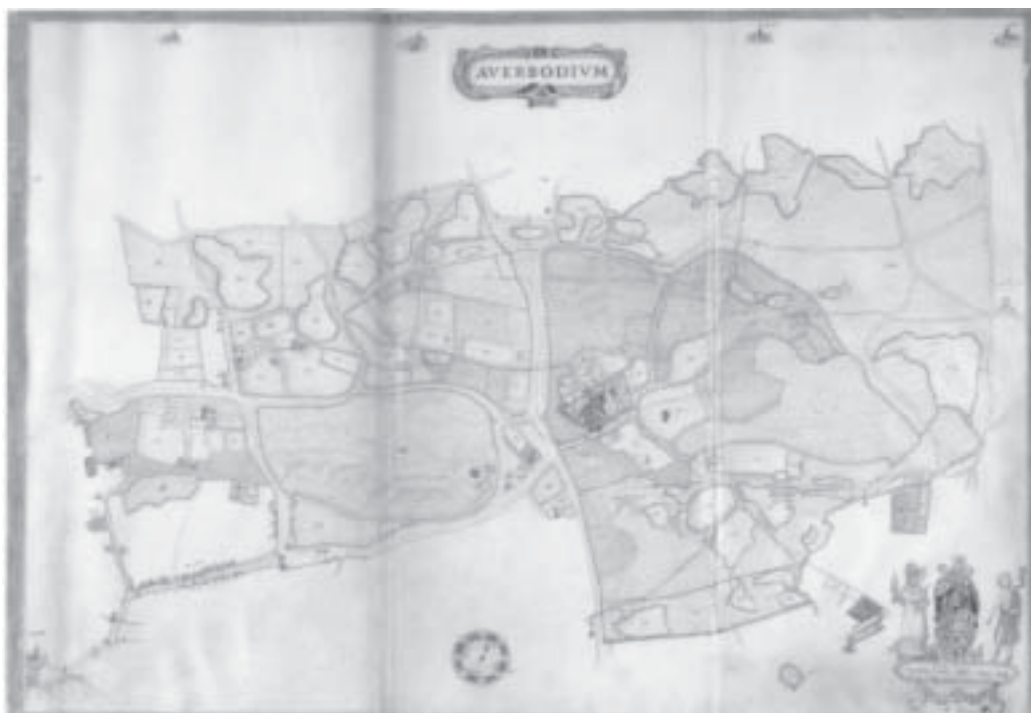
Net zoals bij de landbouwgronden werden de bosgebieden de Merode al in de 19de eeuw grotendeels door nieuwe exploitatiewegen in vakken verkaveld. In elk vak wenste men bomen van dezelfde soort en leeftijd te oogsten, tegelijkertijd er

goed voor zorgend dat het 'onkruid' geen licht en lucht kon krijgen. Waaiden er al eens bomen om, dan werd de vrijgekomen plaats onmiddellijk terug dichtgeplant om te vermijden dat onproductieve soorten als sporkehout, berk of hazelaar in de weg zouden komen te staan. Last but not least werden de meeste percelen diep gedraineerd met grachten. Zo kon je rendabele boomsoorten planten op om het even welke plek en was elk plekje in de toekomst gemakkelijk plantrijp te maken. Daar waar oorspronkelijk een natuurlijke afwisseling was van vennen, moerassen, duinen en ijzerzandsteentoppen, bleef uiteindelijk een eentonig gebied over waaruit de variatie was weggewerkt. Waar je gezien het natuurlijk

'Al de grond behoorde aan de graaf toe, wiens domeinen zich uitstrekten van Wevelingen tot Negenbergen. De graaf nu, verhuurde hier en daar wel een stuk land, maar verkopen deed hij 't niet, want hij had geen behoefte aan geld en wilde zijn jachtgronden niet verbrokkelen. Hij ging niettemin door voor een brave man, want 's winters liet hij soms sprokkelen in zijn bossen en 't gebeurde zelfs dat hij 't oprapen van dennenappels door de vingers keek en niet van bekeuren sprak. Toch deden er te Groendal en in 't omfliggende saken de ronde van nog betere graven, die vroeger geleefd hadden, en Jan Schiet, een zeer oude boer vertelde dat hij er een had gekend, toen hij zelf nog maar een kind was, die zoo maar dekens en geld had uitgedeeld. Na een zomer die alles verschroefd had, was toen de soep boven 't vuur tot ijs gevoren'.

Willem Elsschot in 'De verlossing', 1921

Noot:
Wevelingen: Tongerlo
Negenbergen: Averbode
Groendal: het Herseltse gehucht Blauberg

Kaartbeeld rond 1660 van Averbodebos en -heide: centraal de abdij, daar rond een intense afwisseling van loofbos, heide, vennen en vijvers. Archief Abdij Averbode, uit Groot Kaartboek door landmeter C. Lowis

Averbode: beeld van het oude 'Hooimven' in begin vorige eeuw. Foto archief Heemkring Averbode

grondwaterniveau alleen al tientallen bostypen zou verwachten, kom je vandaag tengevolge van de verlaagde waterstand, het aanplanten van exoten, de bosbouw-behandelingen... bijna overal hetzelfde type 'mensenbos' tegen. Zelfs toen tijdens de watersnood van 1998 woongebieden langs de Demer en de Nete onder water liepen, werden de grachten van het Averbodebos nogmaals verdiept. De heuvels en duinen zouden nochtans een belangrijke rol kunnen spelen als 'spons' voor regenwater, zodat stroomafwaarts de overstromingsellende vermindert. Conclusie: zeg dus niet zomaar natuurgebied tegen een bos! Ook in het bos is men dikwijls boos op de natuur.

Geluk met een ongeluk of de feniks uit de as?

Alhoewel de bosbouw veel spontane natuur deed verdwijnen, bood het anderzijds een bescherming tegen veel erger. Gelukkig zijn er in de driehoek tussen Aarschot, Diest en Westerlo veel gronden bebost gebleven, zij het met naaldbout of populier, of zelfs bijkomend bebost. Daardoor bleven grote delen van de heuvels, duinen en valleien gespaard van ontginning voor intensieve landbouw. De bomen hebben

"O Neteland, ge wilt mij verleiden om te blijven, hoe schoon" riep hij, als zijn blik over het landschap ging. Het was na de noen en het regende een trage malse, aarzelende regen in lekken, groot gelijk okkernoten. Nu en dan slechts viel er één, maar zij haalden de zoetste geuren uit de grond en uit de hof, en het hooi dat men overal in de beemden aan 't maaïen en halen was verspreide over heel de streek zijn aangename ziel. Merels en zoetelieven, wiewalen en vinken, kneuters en kwiksteerten deden van wellust de bomen zingen, en tussen het geklank van de verschillende ruimoerige vogels, floot kalm en trots de koninklijke nachtegaal".

Felix Timmermans in 'Palliet', 1916

letterlijk de grond beschermd tegen de vloedgolf van overbesteding die de laatste decennia de meeste natuur zo fataal is geworden. Daarmee zijn een heel aantal voorwaarden nog aanwezig om op korte termijn tot een waardevol natuurgebied te komen, ondanks de 'ongelukken' die het gebied vanuit natuuroogpunt hebben getroffen. Door een gepast beheer kan je hier gemakkelijk natuurlijke structuren,

processen en kenmerken terug te voorschijn toveren. Hopelijk breken die betere tijden voor natuur en landschap nu aan. De feniks kan al grotendeels uit zijn as herrijzen als de waterhuishouding terug zijn natuurlijk verloop mag kennen.

Zoals gezegd is een uitzonderlijke troef de relatieve uitgestrektheid van het gebied dat over grote delen gespaard is gebleven van vermeting, vervuiling, vergraving... Er komen nog grote complexen voor van oorspronkelijke (voedselarme) bodems in tal van variaties, gaande van ijzerzandsteenheuvels, duinen tot laaggelegen kwelgebieden. Gebieden zoals Averbodebos en -heide vormen in feite een rug tussen Demer- en Netebekken dat een eigen waterhuishouding heeft. Alle beekjes en grondwaterstromen ontstaan in het gebied zelf en ondergaan geen (negatieve) invloed van buitenaf. Infiltratie vindt plaats in de hoger gelegen delen en het water vloeit er oppervlakkig of ondergronds af naar de lager gelegen delen in het gebied zelf. Wanneer de drainering kan worden gestopt, zullen dankzij het reliëf van welvingen, kommen en de verschillende grondsoorten op vele plaatsen terug kleine en grote waterplassen verschijnen. De variatie in vennen, moerassen, droge landduinen en afwisselend 'warme en koude' (zuid- of noordgerichte) hellingen van de ijzerzandsteenheuvels zal een ongelofelijk rijke basis leggen voor natuur en landschap. Op dat moment kunnen verschillende types eiken- en beukenbos van zure tot neutrale bodems, elzen- en berkenbroeken, natte en droge heiden, zeggenvegetaties, veenmostapijten en vennen met al hun pracht aan planten en dieren terug floreren.

Het verschil maken

De aankoop door het Vlaams Gewest van het domein de Merode kan wel degelijk een zeer groot verschil maken naar natuur en mensen. De inrichting en het gebruik van de gronden waren totnogtoe voornamelijk afgestemd op houtproductie en jacht. Verschillende delen, zoals het Averbodebos, zijn trouwens al decennialang grotendeels ontoegankelijk, en 'pottenkijkers' werden 'manu militari' uit het gebied verwijderd. Sociaal-recreatief zal de aankoop van het gebied, nu een verantwoorde openstelling mogelijk wordt, een grote meerwaarde creëren voor omwonenden, bezoekers én natuur. Want onbekend is onbemind. Het laten ontdekken van de fascinerende gebieden zal zeker het draagvlak voor behoud en inrichting in functie van natuurwaarden verhogen. Bedoeling moet zijn om de bezoeker een veel gevarieerder landschap te laten beleven. De natuur heeft hier tal van verrassingen in petto, als haar maar de kans wordt geboden. Samen met de aandacht voor andere landschappelijke waarden, cultuurhistorische elementen en patronen, kan een gericht beheer het gebied boeiend maken voor mens, dier en plant. Afwisseling doet eten: niet onbelangrijk voor een streek die zich in de toekomst hiermee bijkomend toeristisch-recreatief kan ontplooiën.

Luc Vervoort

"Het klooster van Zeveslote ligt in de bossen. De bossen omsluiten het langs alle kanten, grootmoederlijk, ze staan er om te waken met de armen open, ze verbergen het in hun groene schoot. Beuken en eiken vlak er rond, niet veel, en die waarschijnlijk door de paters daar vroeger zijn geplant. Maar wijders dennenbomen, zo ver als ge gaan kunt niet anders dan dennenbomen. Van die Kempische grove den, met harde bruinknoestige stammen en kruinen met verwrongen takken, waaronder de blauwe klokkebeizen blinken rond vliegenvangers en duvelskoppen... Ze luisteren naar wat de merel vertelt in 't voorjaar, wat de weduwaal fluit en wat de nachtegaal zingt, naar de ekster boven hun kruinen en naar de roerdomp in de venen, naar de krekel die met zijn zwart kopje uit zijn hol voor zijn eigen alleen viool zit te spelen, en 't zo schoon vindt dat hij niet kan ophouden".

Ernest Claes in 'Kobeke', 1933

Noot:

Zeveslote: ongetwijfeld de abdij van Averbode

Klokkebeizen: bosbessen

Vliegenvangers: zonnedaauw

Duvelskoppen: heidekartelblad

Weduwaal: wiewaal

Zomereik, berk, en ten dele ook grove den, spelen van nature een hoofdrol in de Kempisch getinte gebieden. Foto Staf De Roover en José Craenen

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

De Beeltjes is het meest noordelijk gelegen deel van het domein de Merode en ligt tussen de abdij van Tongerlo en het centrum van Westerlo. Het sluit aan bij het 'nieuw kasteel', nu in gebruik als gemeentehuis.

Het is een zeer geliefde wandelplek: op een zonnige zondagmiddag lopen hier al snel enkele honderden gezinnen door het gebied, dat aansluit bij het dorpscentrum van Westerlo.

De aantrekkelijkheid van de Beeltjes gaat terug tot de IJzer-tijd. Toen reeds werd het gebied bewoond, getuige de verschillende aardewerkvondsten ter hoogte van de rivierduin Asberg. De nabijheid van de Grote Netevallei met zijn waterwild en mogelijkheid tot visvangst zal wel een rol hebben gespeeld. Thans zijn de hellingen van de Asberg sterk in trek als speelterrein voor kinderen en jeugdverenigingen.

In de eerste helft van de 19^e eeuw greep de omvorming plaats van loofhout- naar naaldboutbos. Er was massaal vraag naar mijnhout en op de droogste delen van de Beeltjes verschenen op korte tijd aaneensluitende aanplanten van grove den. Tezelfdertijd werd een stervormig drevenpatroon aangelegd dat de exploitatie mogelijk maakte, maar ook een parkachtig uitzicht gaf. Die parkindruk is nog steeds aanwezig, zeker nu een deel van de aanplanten van grove den terug zijn vervangen door loofhout, ten dele ten gevolge van een spontaan proces. Op de open plekken verschijnt hier en daar heide. De wanden van de talrijke grachtjes zijn begroeid met een rijke varenflora waaronder dubbelloof en de zeer zeldzame stippelvaren.

De ecologische en sociale mogelijkheden van de Beeltjes worden bijlange nog niet ten volle benut. Door een geleidelijke omvorming naar een opener loofbos met meer accenten op

De donkere plaatsen in het bos verbergen een heel ander soort leven.
Foto Staf De Roover en José Craenen

het aanwezige reliëf zal de variatie en schoonheid van het gebied sterk toenemen. In het streekeigen eiken-berkenbos zal de bodem meer licht krijgen en kan de kruidlaag met heide en blauwe bosbes zich beter ontwikkelen. Een verhoging van de natuurwaarde kan zo hand in hand gaan met een verhoging van de belevingswaarde. Vanop de prachtige dreven en wandelwegen kan de recreant immers van al dat fraais genieten.

Dalkruid en de varen Dubbelloof. De varen staat zowat symbool voor het gebied. Foto Luc Nagels

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

Ten zuiden van de Asberg gaan de Beeltjes over in de Kwarekken. Dit gebied reikt tot aan de Grote Nete, meteen de grens met de gemeente Herselt. Ook dit gebied is dankzij de gemeente Westerlo al langere tijd toegankelijk op de paden, maar vormt toch meer een uitdaging voor de sterk natuur-gerichte wandelaar. Natuurpunt startte hier enkele jaren geleden een reservaatproject, waarop de thans verworven gronden uit het domein de Merode mooi aansluiten.

Het noordelijk gedeelte bij de baan van Westerlo naar Zoerle-

"Wettet nog nil?" riepen ze ondereen en zij vertelden hem dat er een spoorweg ging komen over de Nete, dat deze laatste zou gekanaliseerd worden, dat zijn hof er helemaal zou invallen, verder zou er nog een fort bijkomen en een nieuw kerkhof. Het sloeg hem in de beenen. "Boem! 't Is naar de maan!" vloekte Pallieter dat het donderde. "Adieu schoon land...! Maar in zo'n land blijf ik niet wonen! Dan trekken w'er uit! Dan doe 'k mor als de kranen", die hij op zijn trouwdag naar 't zuiden had zien trekken en die hem voor 't eerst dit gevoel van overal te wonen hadden gegeven. Pallieter werd er koud van tot in zijn haar, kreeg tranen in de ogen en voelde meteen de winter rillen door het land en door zijn hart'... "Ach, de schone rivier, die nu vrij en wispelturig bochtte door de vette velden en de koeienrijke weiden, die op haar dijken rijzige populieren en brede kanada's omhoogstak, die heerlijke en aangename Nete zou nu in een koudrecht kanaal herschapen worden. "O land, ze ontnemen uw kroon zuchtte Pallieter, mijn hart schreeuwt in mijn lijf"

Felix Timmermans in 'Pallieter', 1916

Noot:

Kanada's: Canadapopulieren
Kranen: kraanvogels

Grote Nete, die tot de tachtiger jaren nog een vrij natuurlijke loop had.

Een groot deel van het jaar dwingen de verschillende beekjes, grachten en waterpartijen de bezoeker tot het dragen van laarzen en tot het volgen van de wegen. In de plassen gevuld met kwelwater groeit de drijvende waterweegbree, op de oever zelfs nog de moerasvaren. Hier vlucht een ree zonder omzien dwars door de struiken, daar drukt een houtsnip zich stil tegen de grond en blijft meestal onzichtbaar voor de wandelaar. Muggen en goudoogdazen zijn het voedsel voor een hele reeks moerasvogels, geen wandelaar op een zwoele dag die zich daaraan stoort...

Slangenwortel aan de rand van een moeras.

Voor velen oogt dit als puur natuur maar toch is er heel wat loos. De motor van het gebied, de Nete, is stilgelegd door hoge dijken in een diepe bedding. Gelukkig wordt het herstellen van de natuurlijke situatie met 'ruimte voor water' nu terug naar voren geschoven als economisch en ecologisch de meest gepaste oplossing. De Kwarekken worden door de rivierduinen perfect gescheiden van het achterliggende 'gecultiveerde' gebied. Bebouwing evenals landbouw moeten daardoor in dit deel van de vallei niet vrezzen voor hoge waterstanden.

Samen met de andere zijde van de vallei te Herselt (ondertussen ook al grotendeels in beheer bij Natuurpunt) kan hier een watermassa verblijven van meer dan 1 miljoen m³. Er is dus geen gevaar voor overstroming en zware schade in de stroomafwaarts gelegen bewoonde gebieden. Toegegeven, tijdens de korte periodes van overstromingen zal de vallei zelf niet bewandelbaar zijn, maar een wandeling langs de valleiflank blijft mogelijk en zeker een aanrader. Je zou het kunnen vergelijken met ramptoerisme maar dan zonder ramp... Onder de natuurlijk hoge waterstanden en periodieke winteroverstromingen zal het gebied op termijn kunnen evolueren naar een waterrijk broekbos met een kronkelende rivier die zich geregeld splitst in nevengeulen, zandplaten vormt en oevers uitholt. Uiteraard moet dan eerst op het vlak van waterzuivering nog een bijkomende inspanning gebeuren.

Af en toe kunnen de Kwarekken nog hun bufferende functie voor wateroverlast vervullen. Foto's Staf De Roover en José Craenen

Icarusblauwtje in een door Natuurpunt beheerde beemd.

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

Varendonk is de verzamelnaam voor het meest oostelijke deelgebied van het domein. Het is gelegen op de samenvloeiing van het riviertje de Grote Laak met de Grote Nete. Een aantal percelen maken nog deel uit van het vermaarde Zammelsbroek op het grondgebied van Geel, het overgrote deel ligt momenteel op Veerle-Laakdal. Het hoeve-complex 'Blaerdonk', tot aan de Franse revolutie resorerend

De mooi meanderende Laak is spijtig genoeg nog steeds vervuild door de industrie van Tessenderlo. Foto Staf De Roover en José Craenen

onder de Abdij van Averbode, domineerde eeuwenlang de omgeving. Momenteel is het gebied niet of moeilijk toegankelijk. Vanaf de weg Zammel-Veerle heb je een goed overzicht. Duidelijk te zien is de overgang tussen de vallei van de Laak en de hoger gelegen zandige gronden. Tegen het riviertje bevinden zich broekbossen en ruigten. In een vroegere tijd waren dit hooilanden, zoals je nog kan afleiden uit het dichte netwerk van ontwateringsloten. Ook op iets hoger gelegen delen getuigen bloemrijke bermen en de bulten van pijpenstrootje langsheen grachten nog van dit eeuwenoude gebruik. De bloemrijke wegbermen werden eertijds kort afgegrasd door het voorbijkomende vee. Nog hoger domineren vochtig eikenbos en dennenaanplanten. Tegen de steenweg zijn er een aantal landbouwgronden. Deze landschappelijke variatie van dichte bossen, open graaslanden, een historisch hoeve-gebouw, een kronkelende verbindingsweg, veldwegen met bloemrijke bermen, houtkanten, bomenrijen, een goed merkbaar natuurlijk reliëf, een kronkelende waterloop... bepalen zowel de recreatieve als de natuurlijke waarde van het gebied.

Over de Laak sluit het Trichelbroek, grotendeels in beheer bij Natuurpunt, naadloos aan bij Varendonk. Dit gebied was in vroegere eeuwen een uitgestrekte turfwinning. Door de achtergebleven waterpartijen en het uitgesproken moeras-rassig karakter is het moeilijk toegankelijk. Het is het leefgebied van tal van moerasvogels zoals wintertaling, waterral en blauwborst. Natuurpunt heeft in het Trichelbroek een wandelroute uitgestippeld die enorm aan aantrekkingskracht kan winnen door een verbinding te maken met Varendonk. Je zou dan kunnen wandelen door een uniek landschap met

een authentiek cultuurhistorisch patrimonium van schansen, boerderijen en de Sint-Bavokapel.

Knelpunt is alleszins de Grote Laak zelf. Deze rivier is door de Tessenderlose industrie zeer sterk vervuild en verontreinigd slib werd decennia lang op de oevers gedeponeerd. Dit probleem schreeuwt om een definitieve oplossing!

Sprinkhaan en libellen op de hoge vegetatie langs de waterkant. Foto Staf De Roover en José Craenen

Wateraardbei in bloei. Foto Luc Nagels

Het gehucht 'Blaerdonk' bij de samenvloeiing van Laak en Grote Nete, al vele eeuwen een plaats waar cultuurhistorie, natuur en landschap in elkaar overvloeien... Kaart archief Abdij Averbode

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

Varenbroek is het deel van het domein dat dicht tegen het kasteel van Westerlo is gelegen, maar dan wel op grondgebied Herselt (gehucht Bergom). Dit gebied was eveneens lange tijd ontoegankelijk.

Gelegen langs de Rode Laak bestaat het grotendeels uit een imponerend oud eikenbos met zowel zomereik, es en els op de vochtiger delen en wintereik en hazelaar op de drogere

Slanke sleutelbloem. Foto Luc Nagels

stukken. Deze laatste wijzen samen met rode kornoelje en tal van voorjaarsbloeiers zoals bosanemoon, slanke sleutelbloem, keverorchis en meiklokje in de kruidlaag op een lange geschiedenis als bos. Kamperfoelie omstrengelt de zwaarste bomen en belemmert samen met de klimop op vele plaatsen het doorzicht in het bos. Een soortgelijk gebied tref je nog wel aan op de leemgronden van Brabant, maar in de Kempen is het zeldzaam. De combinatie met plantengroei typisch voor de zandgronden geeft

een grote rijkdom op een kleine oppervlakte. Het is terecht aangeduid op de lijst van te beschermen habitats van Europees belang. De vele oude bomen trekken holenbroeders aan, waaronder de boomklever, die we ook eerder kennen van de Brabantse bossen. Net zoals in het Helschot vinden we er nog de kleine ijsvogelvlinder, een snel zeldzamer wordende soort van gevarieerde bossen met bloemrijke bosranden. Hopelijk kan door de verwerving als gemeenschapsdomein nu veel aandacht gaan naar het

behoud en zelfs de uitbreiding van dit type bos. Aan-geplante exoten die de oorspronkelijke begroeiing in de weg staan (Amerikaanse eik, Amerikaanse vogelkers...) zouden best worden verwijderd. Op een aantal plaatsen komen zeer waardevolle bloemrijke hooilanden en enkele rietkragen voor. Die geven een belangrijke meerwaarde aan het gebied. Het is niet aangewezen om in dit gebied de paden sterk te verbeteren. Zo kan de nodige rust worden gegarandeerd voor de bedreigde diersoorten. De wandelaar die een meer avontuurlijke tocht op prijs stelt, kan van een rijke en meer verborgen natuur blijven genieten.

De Rode Laak. Foto Staf De Roover en José Craenen

Rijke voorjaarsbloei. Foto Staf De Roover en José Craenen

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

Het Helschot, iets zuidelijker gelegen en reeds voor de helft op Veerle-Laakdal, was een inspiratiebron voor de beroemde schrijver Willem Elsschot, die er zijn schrijverspseudoniem heeft aan ontleend. Ook dit gebied was moeilijk toegankelijk. Alhoewel het een eind meer stroomopwaarts is gelegen langs de Rode Laak, is het gebied qua natuurwaarden sterk vergelijkbaar met Varenbroek. Sommige delen zijn nog natter en minder 'onderhouden' waardoor er veel dood hout aanwezig is. De economisch weinig rendabele omstandigheden –

van allerhande zwammen, kevers en hun larven terug vergaan tot humus. In de wortelkuilen van omgevallen bomen tref je hier dikwijls de waterviolier aan. De opengevallen plaats wordt niet ingeplant maar er zullen zich spontaan nieuwe bomen en struiken vestigen. Gelukkig komen er weinig aangeplante exoten voor die spontaan kunnen verwilderen. Zoals gezegd is het gebied een groot deel van het jaar nat tot zeer nat waardoor de recreatie zich zal beperken tot wandelingen over enkele paden die het gebied doorkruisen.

Een waardevol landschap tussen de verschillende deelgebieden van het domein. Foto Staf De Roover en José Craenen

Gevarieerd loofbos. Foto Staf De Roover en José Craenen

vooral na het wegvallen van de hakhoutcultuur – deden de vorige eigenaar al tien jaar geleden overwegen het gebied te laten erkennen als bosreservaat. Dood hout brengt leven in het bos. Een oude omgevallen boom blijft in dit soort reservaat ter plaatse liggen en zal langzaam dankzij het werk

De kleine ijsvogelvlinder is een prachtige, maar sterk afgenomen vlindersoort. Foto Filip Meyermans

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

De Hertberg te Herselt is al langer een gekend wandelgebied, waar de provincie Antwerpen sinds de jaren tachtig de wegen 'huurt' van de eigenaar. Naast wandelaars zoeken ook fietsers het gebied op. Een aantal bekende 'wandeltavernes' zijn gelegen langs de baan Averbode-Westerlo, die het gebied ten dele doorsnijdt.

De Hertberg toont een afwisseling van lage ijzerzandsteenheuvels en duinachtige zandgronden. Die werden in het verleden grotendeels beplant met naaldbout, alhoewel verspreid percelen met beuk, ruwe berk en winter- en zomereik voorkomen. Hier is de kruidlaag nog het mooist ontwikkeld met dalkruid, meiklokje en witte klaverzuring. Blauwe bosbes vinden we op veel plaatsen. Langs bosranden en op lichte plekken in het bos is de kruidlaag nog bloemrijker met havikskruid, guldenroede en hengel. Op enkele kapvlaktes steekt massaal de struikheide de kop op, langs vochtige paden soms begeleid door dopheide, tormentil, blauwe knoop en tot voor kort de schitterende klokjesgentiaan. In het gebied komen ook enkele relictten van oude vennen en vijvers voor. De Witput en de Kwacht nabij Blaenberg is één van de laatst overgeblevene en meteen de bekendste.

De waarde van de Hertberg voor natuur en wandelaar kan nog sterk verhogen. Grote delen van het bos kunnen omgevormd worden tot loofbos. Meer open plekken tussen de nu dicht op mekaar geplante bomen zullen door tal van – ook bedreigde – dier- en plantensoorten op prijs worden gesteld.

Boven: boomklever.

Rechts: dopheide groeit her en der nog waar de bodem niet volledig is ontwaterd.

Onder: de Witput nabij het Herseltse Blaenberg is één van de weinige overgebleven vennen. Foto's Staf De Roover en José Craenen

Het door bosbouw sterk eentonig gemaakte gebied kan best wat variatie gebruiken: de toppen van landduinen, waterpartijen, groepjes of alleenstaande oude bomen kunnen als landschapsbakens dienen.

Het meer open karakter en de bosvorming zullen het neerslagwater toelaten beter te infiltreren. Dat is niet alleen voor het vermijden van stroomafwaartse wateroverlast van belang, ook de drinkwaterwinning zal er bij gebaat zijn. Het gebied heeft voldoende oppervlakte en draagkracht voor meer actieve recreatie zoals ruitersport en mountainbike. Voor deze groepen bestaat momenteel een beperkt aanbod, maar dat kan zonder veel problemen worden uitgebreid.

Domein de Merode: een mozaïek van waardevolle gebieden

Luc Vervoort en Lon Lommaert

Het gaat hier om het meer dan 500 ha grote deel van het domein de Merode rondom de aloude abdij van Averbode, het bekende drie provinciënpunt. Het bos ligt voor een 200-tal ha op het grondgebied Scherpenheuvel-Zichem (Testelt en Averbode), een 100-tal ha op Laakdal (Veerle-Heide) en voor het overige deel op Tessenderlo. Ten oosten sluit het naad-

Landduinen zijn nog zelden met struikheide begroeid. Foto Staf De Roover en José Craenen

'Wannes kon van die dingen vertellen waarbij een mens grauw werd van schrik... Hij had eens te middernacht, aan het begin van de Westelse dreef een pater zien van het Smisbos afkomen, een paardehacht achter zich aanslepend en toen Wannes de eerste woorden van zijn peerdenpaternoster uitsprak, had de hele verschijning een schreeuw gelaten dat de klokken van 't Averbodes klooster er van geluid hebben. Het schromelijkste van Wannes zijn overkomenissen was toch zijn ontmoeting met de 'Grune joager'. Wannes was op een vroege ochtend een haas uit zijn strop aan 't doen in de Westelse bossen, toen er plots naast hem een man stond, helegans in 't groen gekleed, met een groene bril op en met een gezicht zo wit als de dood... De groene brilogen in het kalkwitte gezicht stonden strak op Wannes gericht, en geen spier van zijn wezen vertrok. Wannes stopte toch de haas onder zijn kiel, en sloeg de richting in van de zandbaan... Wannes vond de zandbaan niet. Ze lag niet waar ze altijd gelegen had. Hij vond geen enkel pad meer in het bos, hoe langer hij zocht hoe meer hij verdwaalde, en altijd sloop de helse jager achter hem, geluidloos, met zijn groene glasogen op Wannes gericht. Wannes liep zo de hele dag rond in het bos'. Ernest Claes in 'Wannes Raps', 1926

loos aan op het bekende gebied Gerhagen-Houterenberg rond de Tessenderlose VVV-toren, met als uitloper de Rodeberg te Diest (Deurne). Het totale complex vormt een naar Vlaamse normen groot natuurgebied (meer dan 1000 ha) waarvan een aantal uitlopers nog reiken tot de Demervallei en de vallei van de Drie Beken met het reservaat Dassenaarde te Diest. In tegenstelling tot het gebied rond de Tessenderlose VVV-toren is het Averbodebos al die tijd grotendeels ontoegankelijk geweest, behalve op de openbare wegen zoals de Oude Mechelse baan, de Brabantse en Luikse dreef. Die zouden trouwens de oudste wegen van de ganse regio zijn en teruggaan tot de vroege middeleeuwen. De zuidkant van het complex wordt afgesloten door steile ijzerzandsteenheuvels in het verlengde van de Weefberg te Testelt. Daarachter ligt een keten van vochtige depressies, oorspronkelijk moerasen en vennen, die op hun beurt afgezoomd worden door bultige Kempense landduinen.

Nadat de prinsen de Merode na de Franse revolutie in het

bezit kwamen van het onteigende abdijdomein, werd de variatie in bodems, waterhuishouding en begroeiing teniet gedaan door een verkaveling en ontwatering voor intensieve bosbouw. Bijna overal werd naalddhout aangeplant.

De voorbije jaren werd het klassieke bosbeheer meer en meer verwaarloosd. Op sommige plaatsen geraakten grachten verstopt en kwamen opnieuw vochtige gebieden en vennen te voorschijn. Daar doken plotseling zeldzame libellen en moerasplanten op. Waar na de kapping van naaldbomen niet meer werd heraangeplant, kwamen spontaan heide- of varenveldjes tot stand. Geleidelijk en verspreid schiet er een diversiteit aan loofbomen en struiken weer op. Sommige paden, bosranden en vochtige plaatsen geraakten nooit volledig verstikt door de kunstmatige aanplantingen en boden al die tijd overlevingskansen aan zeldzame planten en dieren, zoals grote wolfsklauw, liggende vleugeltjesbloem, dopheide, levendbarende hagedis, boskrekkel, blauwborst, bont dikkopje, smaragdlibel, venglazenmaker en koraaljuffer. Maar deze soorten zijn meestal letterlijk en figuurlijk echte randfenomenen geworden. Anderzijds bewijzen ze dat het leven al die tijd is blijven sluimeren in de bosgebieden van het domein de Merode. Ze zitten als het ware in hoeken en kanten te wachten op betere tijden.

Het herstel van de waterhuishouding is prioritair voor het Averbodse complex. We pleiten in dit verband voor een aantal eenvoudige, maar gedurfde maatregelen die de huidige 'verstarring' van het Averbodebos doorbreken. Zowel naar de natuurwaarden als naar de beleevingswaarde voor de bezoeker zou het een enorme vooruitgang betekenen indien terug vennen, moeras en heide zouden afwisselen met

prachtige eiken-, beuken- en berkenbossen. Nog meer dan voor de andere delen van het domein de Merode is het duidelijk dat met de aankoop van dit gebied een naar Vlaamse normen uniek natuurlijk erfgoed ter beschikking van de gemeenschap komt. In deze toeristisch regio kan het de uitstraling van de ganse streek ten goede komen. Alleen al tussen Tessenderlo en Testelt kan de bezoeker een gans weekend rondwalen, om zich af en toe te oriënteren via de panorama's van bovenop de ijzerzandsteenheuvels. Ook hier wil Natuurpunt graag zijn kennis, dynamiek en daadkracht ter beschikking stellen om dit alles mee waar te maken.

Boven: zwarte specht. Foto Marcel Vos
Links: dichte dennenbossen geven niet veel kans aan leven. Foto Staf De Roover en José Craenen

Blik op het verleden toont ons de kansen voor het heden. Op stap met de oude botanisten

Een streek met een veelzijdig gezicht

De rand van de Kempen met het Hageland is steeds een rijk natuurgebied geweest. Het is het contactpunt tussen geografisch twee tegengestelde gebieden: de overgang van zand naar leem, van schrale naar vruchtbare grond, van Laag- naar Midden-België. Komt daar nog bij dat de verste uitlopers van de Hagelandse ijzerzandsteenheuvels aan de voeten uitgedost zijn met welvende Kempense landduinen. De laagtes daartussen konden moeilijk afwateren en vormden ooit uitgestrekte moerassen. Aan de zuidkant ligt de brede vlakte van de Demer, grotendeels bedekt met voedselrijke leemgronden uit Haspengouw die hier zijn afgezet tijdens de weerkerende overstromingen. De andere zijde van de streek wordt begrensd door de vallei van de Grote Nete waar traditioneel veel moerassige turfgronden liggen. De heuvels en de duinen slorpen veel regenwater op dat er aan de voet weer uitloopt als ijzerrijk kwelwater. De verschillende plantenkleden typisch voor elk van deze geografische gebieden verstrengelen zich hier intens in mekaar.

Een botanische uitstap doorheen de tijd.

De rijkdom aan begroeiing en plantensoorten was de vroegste natuurvorsers al opgevallen. In 1936 schrijft de botanist Gustave Van Nerom uit Diest (1) een beetje chauvinistisch: "De flora van Diest en omgeving is wellicht de rijkste van België en dit dankzij de verscheidenheid zijner aardsoorten. Zo heeft men ten noorden van de Demer de zandgrond, welke zich langzaam naar de Kempen uitstrekt. In die streek vindt men reeds echte miniatuur-kempentjes. Langs de Demer en zijn toevloeiingen heeft men de aangespoelde gronden en ten zuiden der rivier de tertiaire of zeepgrond

zoals de boeren hem noemen, welke zich verder versmelt met de zwaardere leemgrond". Hij schrijft al die inzichten en kennis te danken te hebben aan Louis Ghysebrechts uit Diest, die op het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw tot de meest eminente botanisten behoorde van het land. Over zijn exploraties later meer in dit artikel.

Doorheen het jonge België

Eén van de oudste landschaps-ecologische verslagen avant-la-lettre (2) in Vlaanderen handelt niet toevallig over het door ons beschouwde gebied. In de maand juli van het jaar 1832 onderneemt Jean Kickx, medeoprichter van de Leuvense plantentuin en later professor plantkunde in Gent, een verkenning van de streek tussen Dijle, Demer en Nete. Op vraag van de jonge Belgische overheid maakt hij een verslag over dit gebied. Naast de vereiste aandacht voor de bodemkundige gesteldheid, geeft zijn verslag een goed beeld van het toenmalige landschap en de natuur tussen Aarschot, Westerlo en Averbode. Dit is de grens tussen de Kempen en wat hij 'Betasia' noemt ("en Flamaand het Haegeland"). Aangekomen in de Langdorpse gehuchten Gijmel en Goor noteert hij "heuvelende maar weinig productieve gronden begroeid met schrale grassoorten en jeneverbes, in de bosranden groeien echter zaagblad, betonie en boskruiskruid. Tussen Herselt en Westerlo is de grond nog zandig maar vochtiger en groeien in de bermen borstelgras en stekelbrem". Na een passage over het kasteel ("l'antique chateau") van Westerlo gaat hij op aangeven van de jonge dokter Vanhaesendonck (zie verder) kijken in de moerassige omgeving van Tongerlo. Hier noteert hij het voorkomen van rijsbes, kleine veenbes en klimopklokje. Op weg naar Averbode merkt

Zicht van ca. 1700 vanuit de oude 'Herberg De Eijck' aan de rand van het Averbodebos naar Zichem, Testelt en Scherpenheuvel: variatie in een notendop. Tekening: archief Heemkring Averbode

*Boven: zandloopkever. Foto Staf De Roover en José Craenen
Onder: zicht vanuit een heideveld op de Testeltse Weefberg naar de 'open' Demerbroeken rond 1950. Foto archief Heemkring Averbode*

Brede zandwegen trokken destijds door de bossen. Beeld circa 1910. Foto archief Heemkring Averbode

hij op dat “de waterlobelia bijna overal te vinden is op de plaatsen waar water staat”. Aan de abdij “groeit in het woud, dat bijna volledig uit eiken en beuken bestaat, de zwartblauwe rapunzel. Ruige anjer is te vinden aan de randen met de velden”. Bij het bezoek aan de abdij (de Norbertijnen zitten nog in zak en as door de naweeën van de Franse Revolutie...) merkt hij bijna alleen ruïnes op die begroeid zijn met allerlei wilde planten, zelfs “de trappen zijn begroeid met een mengeling van wilde aardbeien en lievrouwwebedstro”. Enkel de kerk staat nog “majestueus en overweldigend midden het puin”. Daarna trekt hij zuidwaarts waar “de Demervallei zich voor hem opent en de kwartelkoning en de meerkoet ‘hun thuis hebben’”. Kickx gaat verder zijn weg doorheen ‘Betasia’ via Zichem, Messelbroek en Rillaar naar Aarschot en argumenteert onderweg nog dat dit heuvelland voor de insectenfauna al even bijzonder is als voor de flora.

Van abdij naar abdij in 1863

Een volgende generatie natuurborsers wordt sterk op sleeptouw genomen door een dokter-geneesheer uit Tongerlo, Constant Van Haesendonck. Op zondag 12 juli 1863 verkende hij met Armand Thielens, Félix Muller en Charles Baguet de streek rond Aarschot, Thielens en Muller keerden samen met M. Chevalier, student in de geneeskunde te Leuven en vriend van Thielens, het weekend daarop terug naar de streek (3). Van Haesendonck wachtte hen op aan de tramhalte van Westmeerbeek, niet ver van Westerlo. Zij verkennen eerst de oevers en het water van een kraakheldere Grote Nete, zijn vervolgens toeschouwer van de ontginningen van het moeras-ijzererts in de beemden en komen doorheen het befaamde ‘Goor’ van Westmeerbeek uit aan de eerste huizen van Herselt. Naar ze beschrijven “verandert het land

“De zon kruipt omhoog over de bossen, en het gaat zo stilte aan naar halfvoornen. Over heel de Kempen, over al de bossen schijnt nu de zon, en daar is een zuivere terpentijnlucht die goed doet aan het hart en aan de maag. In het randeke zon dat aan één kant al op de baan ligt blinkt het zand met kleine scherpe flikkers, het steekt in de ogen. Daar is nimmer een levende ziel te horen of te zien. Behalve dan vogels, een roeter diep in het donker van het bos, een ekster in het blauw boven het bos. Het was zo stil dat ge de bomen bekaant kondt horen asemen. En toch is een mens daar nooit helemaal alleen, omdat het in de Kempen is, omdat de mensen en de dieren, de bomen en de planten, de zon en het zand, mekaar allemaal kennen en verstaan, allemaal één en dezelfde ziel hebben”.

Ernest Claes in ‘Kobeke’, 1933

Noot:

Roeter: Vlaamse gaai

hier volledig en zijn ze aangekomen in een omgeving van moerassen en turfputten”. In deze brede vallei van de Grote Nete kijken ze zich de ogen uit op oa. slangenwortel, waterscheerling en moerasmelkdistel. Ze komen uiteindelijk aan “in een prachtige lindendreef waar ze het magnifieke kasteel van de graven de Mérode ontwaren in een oceaan van groen”. Na een bezoek aan de abdij van Tongerlo overnachten ze bij de dokter thuis om de volgende morgen terug op stap te gaan richting Westerlo. Op de markt

Het uitgestrekte domein was één van de weinige plekken in Vlaanderen waar reeën altijd hebben weten standhouden. Beeld na een jachtpartij, circa 1920. Foto archief Heemkring Averbode

passeren ze de merkwaardige grootbladige linde om dan terug af te dalen naar de vallei van de Grote Nete. Hier noteren ze, tussen tal van moerasplanten, grote boterbloem, moeraskartelblad en moerasvaren. “Wanneer we de grote weg achter ons laten, waar we in de bermen onder een houtkant de zeldzame welriekende agrimonie vinden, komen we aan in het moeras van Varendonk. Hier groeien, midden het veenmos, soorten als lavendelheide, wateraardbei, veenbloembies (Scheuchzeria), kleine veenbes, éénarig wollegras en melkeppe”. Daarna wordt er afscheid genomen van de dokter uit Tongerlo en trekt de rest van het gezelschap verder richting Averbode “conduits par un gamin de l’ endroit”. Aan hun verslag te oordelen was de grootschalige omzetting naar naaldhout toen al volop ingezet (“immenses sapinières”) en zijn de interessantste planten zoals heidespurrie vooral te vinden langs de zandwegen. Die wegen leidden hen na een uur stappen tot aan de poort van de abdij. Na een maaltijd

Lavendelheide, een indicator van zuipnatte en voedselarme veenmoerassen. Foto Staf De Roover en José Craenen

Moeraswolfsklauw ligt te wachten op gepast beheer om terug de kop op te steken. Foto Staf De Roover en José Craenen

samen met de paters nemen ze de weg richting Aarschot, waar in de bermen bij de abdij, tussen het tandjesgras, nog kruip- en stekelbrem groeien. Na twee uur wandelen bereiken ze Langdorp en de Demervallei en komen bij valavond aan in Aarschot.

Een ongelofelijk gevarieerd landschap

Nog een beter beeld van vegetatie en landschap wordt ons gegeven door eerder genoemde Louis Ghysebrechts, aal-moezenier te Diest, "die vanaf 1884 dagelijks botanische uitstapjes deed en zyne bevindingen in vier florules liet verschijnen" (2, 4). Venen en heiden waren vroeger in de streek blijkbaar niet ongewoon en nog ongerept met thans voor de kenners tot de verbeelding sprekende soorten als waterlobelia, oeverkruid, kleine waterweegbree, poprus, draadgentiaan, blaasjeskruiden, zonnedauwsoorten, klokjes-gentiaan, welriekende nachtorchis, geelhartje, spaanse ruiter, rozenkransje... Nochtans vermeldt Ghysebrechts al de teloorgang door ontwatering van het eerder door Thielens beschreven 'moeras van Varendonk'. De landduinen van Averbodebos en -heide waren door de nieuwe eigenaars – de prinsen de Merode – blijkbaar nog niet volledig onder handen genomen en waren nog stuivend of begroeid met schraal grasland waarin heidespurrie, viltganzerik, torenkruid, scherpe fijnstraal en lathyruswikke voorkwamen. Uit vlinderverzamelingen van die tijd (5) weten we dat de Averbode duinen trouwens één van de enige vindplaatsen ooit zijn geweest van de kleine heivlinder, samen met de toen nog algemenere gewone heivlinder, kommavilinder en heideblauwtje. De bruine vuurvlinder werd er enkele jaren geleden voor het laatst gezien in Vlaanderen. Ghysebrechts was ook nog getuige van de laatste resten van het loofwoud op de heuvels, voordat het volledig onder de naalduinplanten verdween. De bossen van Averbode, Westerlo en Tongerlo vormden in hun totaliteit de grootste oppervlakte loofbos die in de Kempen was overgebleven. De oorspronkelijke bossen staan bekend om hun rijkdom aan planten en dieren. Vooral op de iets rijkere ijzerzandsteengronden moet een voor Vlaanderen zeldzaam bostype met wintereik hebben gegroeid waarin Ghysebrechts nog regelmatig zaagblad, knollathyrus, bochtige klaver, betonie, zwarte rapunzel en berghertshooi heeft gezien. De eiken-berkenbossen van de zandgronden moeten veel vochtiger zijn geweest met rode bosbes en stippelvaren.

Het verleden een leidraad voor de toekomst?

Bij een vergelijking tussen de vroegere flora en de huidige is een enorme achteruitgang van de natuur- en landschapswaarden in zijn geheel af te leiden. Dit mag ons niet pessimistisch stemmen. Want in het gebied komen overal nog relict en nazaten voor van de levensgemeenschappen die onze voorouders dikwijls

*Boven: klapester: zeer zeldzaam in Vlaanderen, hier liggen er terug kansen.
Foto Marcel Vos*

*Onder: welriekende nachtorchis zoekt terug een plek tussen nat en droog.
Foto Filip Meyermans*

*Rechts: levendbarende hagedis.
Foto Staf De Roover en José Craene*

bloemrijk hebben beschreven. Dat is elders in Vlaanderen meestal anders. De erfgenamen van zowel oude bossen, droge en natte heiden, vennen, grondwatergebonden moerasen en overstromingsgronden zitten achter hoeken en kanten tot de dag van vandaag te wachten op betere tijden. Percelen die in de streek al in beheer zijn bij Natuurpunt bewijzen trouwens de grote veerkracht. Op basis van de vroegere gegevens is het mogelijk om in te schatten wat je kan verwachten. Het beheerplan kan hiermee fijner worden afgesteld. Uiteraard is het niet meer mogelijk – en nog minder wenselijk – om de landschappen en de habitats uit het verleden op grote schaal door een reeks drastische beheermaatregelen terug op te roepen. Uitgestrekte heiden, vennen, aaneengesloten beemden met daartussen een plejade aan landschapselementen maakten deel uit van een andere maatschappelijke context. Wat wel van alle tijden kan zijn, is het herstel van de natuurlijke waterhuishouding, het vrijwaren van de onbemeste bodems en het oorspronkelijk reliëf. Daartoe bieden de verschillende gebieden van het domein de Merode, samen met verschillende andere natuurgebieden in de streek, unieke mogelijkheden. Vandaag rusten door de intensieve bosbouw (ontwateren en dichtplanten) nog slechts een aantal 'rompgemeenschappen' van het natuurlijke bos. Alleen al door het herstel van de waterstanden kan opnieuw een diversiteit van tientallen bostypes ontstaan tussen de uitersten van droog wintereikenbos tot drijvend veenbos. We voorspellen dat vanuit de oude bosrelictten nog uitstekend herbevolking kan

plaatsvinden, een aantal soorten van open moeras zal in het nieuwe veenbos bovendien voldoende licht vinden om zich er te kunnen vestigen. Door grazers in sommige bossen toe te laten – in feite een natuurlijk fenomeen – zullen soorten van bosranden, heide en graslanden in een andere context gaan leven. Alhoewel in deze 'grote' gebieden al heel wat mogelijk is, kent het herstel van de natuurlijke dynamiek en dito processen in Vlaanderen al snel zijn beperkingen. Een deel van de biodiversiteit zal noodgedwongen afhankelijk blijven van het traditionele samenspel van mens en natuur. Wat op zich trouwens een interessant gegeven is en bovendien beantwoordt aan een even legitieme maatschappelijk vraag, met name het vrijwaren en het herstel van sommige cultuurhistorische waarden en bijzondere landschappen. Te denken valt hier aan het herstel van een aantal echte heiden gaande van stuifzand tot en met geplagde veenstukjes, een reeks van vijvers en vennen, poelen, trilvenen, kleinschalige beemden, houtkanten, knoteiken en bomenrijen. We hopen dat de nieuwe beheerders van het domein de enorme mogelijkheden aanvoelen om door een gepast beheer een prachtig natuurgebied te laten herrijzen. Natuurpunt wil en kan daar alvast zijn deel toe bijdragen.

Wij zijn al meer dan 150 jaar goed geïnformeerd.

Luc Vervoort

Bibliografie

1. G. VAN NEROM in 8de jaarboek Dietersche kunstkring, 1936
2. J. KICKX in Extrait des actes de la société des sciences médicales et naturelles de Bruxelles, pag. 1-16, Relation d'une promenade botanique faite dans la campagne au mois de juillet 1832, 1833
3. M.A. THIELENS in Bulletin de la Société Royale de Botanique de Belgique, deel II pag. 334-344, Herborisations dans la Campine Brabançonne et Anversoise, 1863
4. L. GHYSEBRECHTS, in Bulletin de la Société Royale de Botanique de Belgique, 1885-1909
5. D. MAES en H. VAN DIJCK in Dagvlinders in Vlaanderen, 1999

STANDPUNT NATUURPUNT

Natuurpunt-beheer en het lokaal Natuurpuntweefsel van afdelingen en vrijwilligers:

- wil als partner betrokken worden bij de verdere uitbouw van een samenhangende visie rond het domein de Merode
- wil voor een reeks van gebieden van het domein de Merode verantwoordelijkheid nemen voor het beheer ervan

Natuurpunt en haar afdelingen zijn al jaren intensief bezig met visievorming rond de toekomstige invulling van het domein de Merode. In deze publicatie worden een aantal streefbeelden toegelicht.

Tijdens dit proces werd het elke dag duidelijker hoe uniek en groots het potentieel is voor de uitbouw van een Europees Habitatgebied: een mozaïek aan bossen, vennen, natte en droge heiden en moerassen, belangrijk voor op Europees vlak beschermde soorten als nachtzwaluw, boomleeuwerik, blauwborst, zwarte specht, libellen van voedselarme vennen en laagvenen, kleine ijsvogelvinder, wolfskluwen, drijvende waterweegbree... Samen met de Demervallei en de vallei van de Grote Nete staan we hier aan de wieg van een op Europees niveau belangrijk natuurgebied. Natuurontwikkeling gekoppeld aan zacht recreatief medegebruik zal ontegensprekelijk bijdragen aan een positief imago voor de streek, wat een katalysator kan zijn voor duurzame streekontwikkeling en het bevorderen van de streekidentiteit. Natuur brengt kleur in je streek!

Natuurpunt wil ook in de toekomst – vanuit haar specifiek model van 'Natuur voor iedereen' en het zoveel mogelijk betrekken van mensen – graag haar volle verantwoordelijkheid opnemen voor belangrijke delen van het domein de Merode, zoals Averbodebos en -heide, de Kwarekken te Westerlo en Varendonk te Laakdal en Geel. Ze wil dit doen binnen een globale visie ontwikkeld met alle partners van de streek en complementair met andere mogelijke beheerders zoals de gemeenten, de Stichting Kempens Landschap en de afdelingen Natuur en Bos en Groen van de Vlaamse Gemeenschap.

Natuurpunt heeft ervaring en competentie te bieden op het vlak van natuurbeheer en -ontwikkeling, het bevorderen van betrokkenheid van mensen en initiatieven inzake natuurbeleving en natuurrecreatie. Ze nam hiervoor al eerder haar volle verantwoordelijkheid op. Samen met de beheersteam van de betrokken afdelingen beheert ze nu al belangrijke

delen binnen het domein de Merode. Daarenboven staat een uitgebouwde beheersstructuur en een levend weefsel van vrijwilligers paraat die nu al succesvol werken aan het beheer van natuurgebieden in de Demerbroeken te Scherpenheuvel-Zichem en Aarschot, de Molenheide met Heimolen te Langdorp, de Langdonken te Herselt en Aarschot, het Goor-Asbroek te Herselt en Hulshout, de Vallei van de Grote Nete en de Kwarekken te Herselt en Westerlo, het Zammelsbroek te Geel, Trichelbroek, Varendonk en de Roost te Veerle-Laakdal, Dassenaarde te Diest... en georganiseerd zijn binnen de afdelingen van de Hagelandse Heuvelstreek, Grote Nete, Dubbelloof en Geel-Meerhout.

Natuurpunt weet met succes rond projecten te mobiliseren. Dat heeft ze in verschillende gebieden al bewezen, zoals de restauratie op eigen kracht van de Heimolen in Langdorp en de uitvoering van grote Europees ondersteunde projecten in de Demerbroeken, de Langdonken en het Goor-Asbroek. Hierbij bleek telkens volgende combinatie succesvol: natuurontwikkeling, valorisatie cultuurhistorisch patrimonium, versterking van streekidentiteit en daarop geënt recreatief medegebruik.

Natuurpunt staat voor natuur ingebed in streek en landschap met een link naar cultuurhistorie en nodigt de lokale mensen uit om hieraan mee te doen! Natuurpunt wil van onderuit samenwerken om realisaties mogelijk te maken!

Natuurpunt wil met haar plaatselijke geledingen en vrijwilligers maximaal meedenken en meewerken rond de beheervisie en aan het beheer van de gebieden van het domein de Merode. In constructief overleg met alle betrokken partners en overheden, wil ze heel haar maatschappelijk potentieel overtuigen, mobiliseren en inschakelen om samen de schouders onder dit enorme project te zetten. We zetten stevig en vasthoudend onze tanden in dit dossier om de droom tot werkelijkheid te brengen!

Contact

Natuurpunt Grote Nete: Staf Aerts, 013 77 22 78

Natuurpunt Dubbelloof: Danny Mattheeussen, 014 23 45 25

Natuurpunt Geel-Meerhout: Leon Dille, 014 59 31 65

Werkgroep Ecologie Tessenderlo: Willy Van Wesemael
013 64 42 83

Natuurpunt Oost-Brabant: Secretariaat, 016 25 25 19
npob@natuurpunt.be

Redactie

Luc Vervoort, Lon Lommaert, Staf Aerts, Margriet Vos, Hugo Abts

Met dank aan fotografen en Heemkring Averbode voor illustraties

Vormgeving: Luc Nagels • lucagraaf@pandora.be

Startdag: Natuur **kleurt** je streek

Zondag 28 maart 2004

Averbode, Abdij - poortgebouw

Voormiddag

Symposium: domein de Merode kans voor natuur, landschap en streek!

- 9u30 Ontvangst
- 10u00 Verwelkoming
door Burgemeesters Manu Claes (Scherpenheuvel-Zichem), Patrick Van Krunkelsven (Veerle-Laakdal) en Abt Ulrich Geniets
- 10u20 Natuur kleurt je streek: waarden, kansen en perspectieven van het domein De Merode, werken vanuit een model van betrokkenheid!
door Luc Vervoort (Natuurpunt Oost-Brabant) en Lon Lommaert (Natuurpunt Afdeling Grote Nete)
- 10u45 Belang van natuur en landschap voor duurzame economische streekontwikkeling
door Jos Heiremans (UNIZO-studiedienst)
- 11u10 Lancering Campagne:
Natuur kleurt je buurt en je streek
door Hugo Abts (Natuurpunt Oost-Brabant)
- 11u35 Forum voor de Natuurpunt Afdelingen Grote Nete, Dubbelloof, regio Hagelandse Heuvelstreek en Werkgroep Ecologie Tessenderlo
- 12u00 Natuur als kans en uitdaging voor de streek: perspectieven en visie
door de Vlaamse minister van Leefmilieu of zijn vertegenwoordiger

Groepsfoto.

Einde om 12u30

Namiddag

Natuur kleurt je streek!

Abdij Averbode:

13u45 tot 15u30: doorlopend vertrek van geleide natuurwandelingen met variërende afstanden.

Doorlopend: vrij parcours met aangeduid wandelcircuit

- 13u30 vertrek met bus naar Abdij van Tongerlo voor stapwandeling terug naar Abdij Averbode
- 14u00 wandeling met aandacht voor het Land van de Witte en het werk van Ernest Claes
- 14u00 wandeling met aandacht voor Groendal en het werk van Willem Elsschot
- 14u15 thematische wandeling over 'toekomst en kansen voor Europese natuur op de rand van Kempen en Hageland in het domein De Merode'
- 15u00 thematische wandeling 'cultuurhistorie in en om Averbode'
- Doorlopend in de omgeving van de Abdij
infostands, hapje/tapje en animatie.

Voor symposium vooraf inschrijven bij
Natuurpunt Oost-Brabant,
Diestsesteenweg 77, 3010 Leuven, 016 25 25 19
npob@natuurpunt.be

Iedereen welkom!

Bereikbaarheid

prima met de fiets
op 30 min. wandelafstand van het station van Zichem
parkings: drukkerij Altiora en recreatiedomein de Vijvers

- Meer info: www.natuurpunt.be/grotenete en www.natuurpunt.be/oost-brabant
- Inlichtingen: Natuurpunt Oost-Brabant vzw,
Diestsesteenweg 77, 3010 Leuven, 016 25 25 19
npob@natuurpunt.be

Startdag **natuurpunt**

Natuur **kleurt** je streek

Zondag 28 maart 2004

Averbode, Abdij - poortgebouw

natuurpunt

Dubbeldreef

natuurpunt

Grote Nete

natuurpunt

Geel-Meerhout

natuurpunt

Oost-Brabant